

zseniálisan alkot végnélküli könyvet, recup-art-ot, így azonnal utal egy következő értelmezésre, a könyvet „csak” átmeneti formációnak tartva. Haraszty István mobilkönyvszobra a kiállítás egyik legjelentősebb, legkedveltebb darabja volt. A pneumatikus rendszerrel működő, pumpával nyitható könyv alkotója egyedüli képviselője a mobil-könyv műfajának hazánkban. Hegedűs Z. László transzformált könyvsorozatairól ismert, a kiállítás kedvelt darabjai voltak a fémbe maratott szép, Eszterházy-portréval fedett könyvtárgyai. Kiss Ilona az ismert kis Kávé-könyvecske sorozaton kívül jellemző könyvobjektet is mutatott, bátran alkalmazva rajtuk az egyéni értelmezésű csodaszarvas-legendákat. Valódi újdonság volt a „lap-tárgy” (page-object)-sorozat dróthálóra, papírmassza felhasználásával. *Kovács Péter Balázs* a tőle megszokott, erős grafikai karakterű, napló-szerű, rajzolt művészkönyvet hozott. László Bandy a dobozkönyv megalkotója, mesteri fokon műveli az általa létrehozott rész-műfajt, mely jellegzetesen a kivágással áttört papírfelületre, a dobozzá nyitható szerkezetre épül. *Lengyel András* egy korábbi, ismert könyvpiramis performance-ára visszautaló plasztikát mutatott be. Molnár Icsu István vérbeli könyvész, ehhez méltóan az egyetlen példányban nyomott, rézkarcokkal díszített, japán hajtású, kézzel merített papírból készített könyvcsozával kápráztatta el a látogatókat. *Móder Rezső* a kis fadobozba költöztetett óriási fém betű-jelekkel alkotott Koszmosz-könyvet. Pataki Tibor a rá jellemző aprólékossággal folytatta kedvelt madár-sorozatát, beköltöztetve „Gutenberg madarai”-t a könyvbe, hogy a lapozás rendjében „csipegessék” a betűket. Péli Mandula könyvoldalai valódi festővászonra készültek, lazán összegyűjtve egy kép variánsait. Solti Gizella „Irodalmi hagyaték” című munkája szívbemerkolóan meséli el egyetlen vizuális tömondatban a postán ottmaradt csomag történetét. Várad Valéria, a papír „papnője” kézzel öntött, mívesen megmunkált papíryanagokból készít könyvet, szinte egyenértékűvé téve a hordozót a mondanivalóval. *Stroe Krisztián* könyvplasztikái csak egy-egy elemet tartanak meg a könyvre emlékeztetők közül. A nyitás, a mozduló gerinc motívumai tartják a kategóriában a különben oly erős egyéniséggel rendelkező, önálló, határozott kis könyv-szobrokat. Szilvitzy Margit a korábbi, festői munkásságából ismert papírdoboz-sorozatából egyet feldolgozott könyvvé, a hajtási tapasztalat szülhette a „Babel-könyv” színben visszafogott, szerkezetében rafinált sokfelé hajló könyvtárgyat. Szyksznian Wanda, az örök megújuló grafikusművész kerámia borítású, merített papírra készített könyvsorozataival lepott meg mindannyiunkat. A kiállítás egyik legérdekesebb darabja az a közös könyv volt, melyhez minden kiállító művész egy-egy jellegzetes eredeti lapot adott, hogy ezeket összefűzve emléket állíthassunk az értékes, ritka pillanatnak. A „Bibliothek der Künstlerbücher aus Ungarn” című kollektív művészkönyv egyik első darabja lesz az Országos Széchényi Könyvtárban 2000-ben megnyíló művészkönyv-gyűjtemény.

Kiss Ilona

Prohászka Ottokár betiltott írásai

Élő kereszténység címmel jelentetett meg kötetet a Kairosz kiadó. A könyv Prohászka Ottokár ama három írását foglalja magában – „Az intellektualizmus túlhajtásai”; „Modern katolicizmus”; „Több békességet” –, amelyet 1911-ben indexre tett a pápa mellett működő Index Kongregáció. A kötetet Frenyó Zoltán szerkesztette és látta el utószóval. A szép címlapon galamb látható, mely a keresztény gondolatvilágban a Szentlélek Isten szimbóluma.

Elgondolkodtató már maga az eddig említett információsor is. *Prohászka Ottokár* 1927-ben meghalt. A fenti címmel – Élő kereszténység – nem tett közzé egyetlen írást

sem. A kötetben szereplő három írás közül a legkésőbbi is 1910-ben, tehát kilencven éve, azaz csaknem egy évszázaddal ezelőtt született. Olyan szándék és értékítélet – a mai kor értékítélete – válik nyilvánvalóvá tehát a fentiekből, mely Prohászka itt közölt írásait – és amint ez az utószóból kitűnik, tulajdonképpen egész életművét – a mindmáig élő és éltető keresztény gondolkodás és hagyomány részének tekinti. „Prohászka egész pályáját az eleven kereszténység, a modern katolicizmus eszméje hatotta át” – fogalmazza meg ezt az értékítéletet *Frenyó Zoltán* a könyv utószavában. Talán ezért is a galamb-szimbólum a címlapon, hisz például az orthodox kereszténységben a hagyomány a Szentlélek éltető jelenlétét jelenti az egyházban.

Prohászka Ottokár személyisége és életműve önmagában is figyelemreméltó. Életművének sorsa hasonló nagy bronzszobrának sorsához, amelyet felállítottak Budapesten, aztán ledöntöttek, aztán újra felállítottak Székesfehérváron az emléktemplom zárt udvarában. Most pedig a zárt udvart is odahagyva, az úton – mely régen Lenin út volt, ma Prohászka Ottokár út – áll a főalak magában, kiemelkedve az emléktemplom világos fala al-kotta háttérből. Mellékalakjai, kiknek a kezében tartott kelyhet ivásra kínálta, továbbra is hiányoznak, kínáló gesztusa így azt a látszatot kelti, hogy tulajdonképpen mindenkit invitál. A szoborral való szélsőséges bánásmód, mely történelmünk fordulatait is tükrözi, az életmű egészéről is elmondható. Hol az egekig magasztalják, hol a legszélsőségesebb ideológiai áramlatok képviselőjének bélyegzik. Mindmáig a legszélsőségesebben megosztja a vele kapcsolatos vélekedéseket.

Egyházmegyéje, és persze más területek hívoí közül ma is sokan szinte a legendák világába tartozó szentéletű püspököknek tartják, akinek személyisége és munkássága lényegét a „Magyarország apostola és tanítómes-tere” kitüntető cím fejezi ki a legjobban. Az ezzel ellentétes vélekedésekben pedig olyan törekvés érhető tetten, amely a kor nem kifejezetten pozitív politikai törekvései szekértolójaként igyekszik őt feltüntetni. Életművét és alakját hosszú ideig nehezen magyarázható csend övezte.

Az író személye és életműve mellett természetesen igencsak elgondolkodtató maga a három Prohászka-mű egybefoglalására és kiadására okot adó szituáció, az indexre tétel is. „Emberemlékezet óta nem fordult elő, hogy magyar katolikus szerző, főként pedig nem, hogy egy megyéspüspök a közismert tiltott könyvek listájára került volna!” – írja az eset kapcsán szinte felkiáltva *Gergely Jenő* Prohászka Ottokár „A napbaöltözött ember” című könyvében. (1) Valóban. A tiltott könyvek jegyzéke – index librorum prohibitorum – a protestantizmus elleni fellépés kapcsán jelent meg a katolikus egyház eszköztárában. Nem elsősorban személyekre, hanem konkrét művekre vonatkozott, ezeknek is három csoportjára terjedt ki a pápa mellett működő Index Kongregáció különös figyelem: amelyek tévedéseket tartalmaztak; amelyek ha nem tartalmaztak is tévedéseket, de olyan vitás kérdéseket tárgyaltak, amelyek még nem lezártak és ezért veszélyesek lehetnek; vagy, ha közlésük módja olyan helyen és időben történt, hogy félreértésre adhatott lehetőséget és ezért kárt okozhatott. Az indexre tett könyvek olvasása tilos volt a katolikus hívek számára.

Könnyű elképzelni, hogy a huszadik századeleji Magyarországon milyen megdöbentő hatást válthatott ki a fent jelzett módon már nagy népszerűségnek örvendő, sokak által elismert, nagyrabecsült és szeretett püspök műveinek indexre tétele. Maga Prohászka írja naplójában, hogy a hír hallatán „hát mintha tiszta kék égből a villám csapott volna belém.” Az azóta eltelt idő távlatából és a történeti kutatások eredményeinek ismeretét-

A szoborral való szélsőséges bánásmód, mely történelmünk fordulatait is tükrözi, az életmű egészéről is elmondható. Hol az egekig magasztalják, hol a legszélsőségesebb ideológiai áramlatok képviselőjének bélyegzik.

ben ma már tisztább kép rajzolható az esemény háttéréről, ezt Frenyó Zoltán utószava fel is vázolja. Egyrészt közrejátszott a történésekben az a körülmény, mely a modernizmus teológiai áramlata és az azt tévesnek minősítő egyházi álláspont harcához kapcsolódott. Ebben a harcban az egyház különös éberséggel őrködött, hogy téves tanok ne kerülhessenek a hívekhez, és e harc nyilván túlbuzgóságot is eredményezett helyenként. Így lehetett ez nálunk is, ahol Prohászka törekvéseinek ellendrukkerei használhatták ki a kínálózó lehetőséget, hogy a „modern katolicizmus” megvalósításán munkálkodó Prohászkat elhallgattassák. Az indexre tétel inkább valamiféle elismerés-félet vált ki a mai szemléletről. A kérdéses művek jelentőségét, fontosságát tükrözi, ma már elég egyértelműen pozitív kicsengéssel. De magának az eseménynek, annak súlyának latolgatása helyett célszerűbb magát a gondolati anyagot szemügyre venni, amit a szóbanforgó művek tartalmaznak.

Vessünk egy pillantást – tényleg csak a figyelemfelkeltés igényével – magára a három műre, amelyet a kötet tartalmaz. „Az intellektualizmus túlhajtásai” című értekezés Prohászka akadémiai székfoglalója, 1910-ből. Nem könnyű olvasmány, filozófiai műveltséget is igényel. Értelmezéséhez talán ad valami támpontot, ha ismerjük Prohászkanak azt az alapvető szándékát, mely arra irányult, hogy szintézist teremtsen a keresztény világnézet és kora leghaladóbb tudományos eredményei között. Ez a szintézis a geológia, a paleontológia területét, az ezekből építkező evolúció elméletét és más, modern pszichológiai, filozófiai irányzatokat egyaránt igyekezett átfogni. Az intellektualizmussal – mely az indexre tett mű tárgya – az a fő baja Prohászkanak, hogy „túlbecsüli a fogalmak logikai tartalmát.”, „nem a maga helyére állítja az ész”, „túl fontos szerepet tulajdonít neki.” Ezen a téren Prohászka a megismerés más területeit is fontosnak tartja, a megérezést, vagy a *Bergson* nyomán épp akkor megismert intuíciót. Különösen az erkölcs és a vallás terén tartja kevésnek azt, amit a fogalmak, a racionalizmus, az intellektualizmus adni tud a világnézet számára. A megismerésen túl magát az emberi személyiség egészét is vizsgálja, és itt a hagyományos, az értelem döntően meghatározó dominanciáját hangoztató felfogás kibővítése érdekében kívánja ahhoz hozzátenni a modern mélylélektan adalékait az ösztönök szerepéről, a vágyakról, a tudattalan bonyolult világáról.

„Így vagyunk a pszichológiában is” – írja Prohászka egyik művében – „ott azt gondoltuk, hogy az értelemmel s akarattal osztatlanul együtt jár az öntudat, de most azzal lepnek meg, hogy vannak gondolatok, emlékezesek, érzések, érzetek, melyek nem öntudatosak, hanem az öntudat alatt mennek végbe.” (2) Az idézett mondat talán kifejezi azt a mozzanatot, ahogy Prohászka rácsodálkozik a pszichológiai tudás bővülésére. Tehát alapvető szándéka szerint ezt az új tudást akarta ő az ismeretelmélet és az emberfelfogás terén a hagyományos keresztény felfogáshoz hozzátenni, abba beépíteni. Ez viszont félreérthető volt, mert a kor tévesnek minősített teológiai irányzata, a modernizmus gyakran fellépett a hitigazságok racionális megismerhetőségével szemben, protestáns hatásra, az agnoszticizmus érveivel, és az ez ellen fellépő katolikus gondolkodás az értelem szerepét vitató vagy kizárólagos dominanciáját megkérdőjelező minden törekvésben modernista elhajlást látott. Az indexre tétel ez esetben tehát valószínűleg félreértés eredménye volt. Persze, hogy a magyarországi félreértők és feljelentők motivációi ez esetben mennyire voltak szándékosak, az más vizsgálódási irány tárgya, az utószó ehhez is ad ismereteket.

Az, hogy az indexre tétel Prohászka hazai ellenfelei túlbuzgóságának volt az eredménye, talán a „Modern katolicizmus” című mű esetében a legnyilvánvalóbb. Ugyanis itt találjuk meg a legkoncentráltabban Prohászkanak azokat a törekvéseit, amelyek később, a II. vatikáni zsinat témái és törekvései között is helyet kaptak: a világiak szerepe az egyházban; a nemzeti nyelv fontossága a liturgiában; a demokratikus elemek növelése az egyházi hierarchiában; nyitás a világ felé; modernizáció.

Illusztrációképp (tényleg csak a figyelemfelkeltés igényével) ragadjunk ki ebből is egy jellemző gondolatot, mely kifejezi Prohászka szemléletének „modernre váltását”. A ke-

resztényeknek a földi élethez, a benne való tevékenységéhez, a munkához való viszonyulásáról írja a következőket: „a modern kultúrában elváltozik a munkáról való nézetünk is s jellegei közül olyan sajátossága szökik szemünkbe, amelyet eddig nem méltatunk annyira figyelmünkre. Eddig ugyanis a munkában inkább a büntetés jellegét láttuk s ugyancsak láthattuk, mert benne van”, az új szempont pedig, ami most válik nyilvánvalóvá, abban ragadható meg, hogy „a munkában fejlődik ki elsősorban az isteni hasonlóságnak egyik vonása a tevékenység.” Összehasonlításként tegyük mellé a II. vatikáni zsinat *Gaudium et Spes* kezdetű konstitúciójának szavait: akik dolgoznak, „meg lehetnek győződve arról, hogy tevékenységükkel a Teremtő művét fejlesztik tovább.” (3)

Prohászkanak a „Modern katolicizmus”-ban megfogalmazott egyéb törekvései – az egyházon belüli modernizáció, laikusok szerepe, nemzeti nyelv fontossága – olyan kérdések, amelyek mellett ma már nem szükséges érvelni, hisz a mai gyakorlat igazolja őket. Gergely Jenő erről így vélekedik: „Prohászka *Modern katolicizmus* című írásában kifejtett gondolatok a II. vatikáni zsinaton kerültek szőnyegre és fogadtattak el a megújuló egyházban. Ennél nagyobb rehabilitációt nem is kívánhatott volna.” (4)

A harmadik, indexre tett írás, a „Több békességet” című, az *Egyházi Közlöny* 1910. december 23-i számában jelent meg. Első látásra is meghökkentő, hogy egy ilyen című és szándékú írás indexre kerülhetett. A karácsonyi Prohászka nagyon kedves témája. A karácsonyi éj glóriája, a békét a jóakarátú embernek kívánalma rendre megjelennek ilyen tájt írt cikkeiben, elmélkedései is rendre ide térnek vissza, ez az újra és újra átélt élmény nagyon sokat jelent neki. Tágira nyitja a szinte minden embert magához ölelni szándékozó érzületét, engedékenyebb, békülékenyebb hangulat vesz rajta erőt. „Szükséges, hogy vonzzuk, s ne taszítsuk azokat, kik valamiképpen az egyházon kívül állnak; mindenekelőtt pedig szükséges, hogy a keresztény felekezetek iránt szeretettel viseltessünk.” – önti szavakba ezt a karácsonyi érzületet. Korunkban, amikor a Római Katolikus Egyház és a Lutheránus Világszövetség megbékélő nyilatkozatot írt alá és közösen keresi a kölcsönösen elfogadható választ például a megigazulás kérdésében, és egyre erősebb az ökumené szelleme, talán nem kell különösebben érvelni amellet-

Korunkban, amikor a Római Katolikus Egyház és a Lutheránus Világszövetség megbékélő nyilatkozatot írt alá és közösen keresi a kölcsönösen elfogadható választ például a megigazulás kérdésében, és egyre erősebb az ökumené szelleme, talán nem kell különösebben érvelni amellet, hogy nem tiltandó gondolatok szerepelnek Prohászkanak a fentieket követő mondataiban sem: „A keleti egyház s a reformáció is a keresztség alapján áll; ez adja jellegüket, s ez alapja a Krisztushoz való tartozásnak, s épp ezért az egyházhhoz való tartozásnak is. Részt vesznek Krisztus áldásaiban: van evangéliumuk, vannak szentségeik; az orosz egyháztól pedig szentség karizmáját sem tagadhatjuk el.”

lett, hogy nem tiltandó gondolatok szerepelnek Prohászkanak a fentieket követő mondataiban sem: „A keleti egyház s a reformáció is a keresztség alapján áll; ez adja jellegüket, s ez alapja a Krisztushoz való tartozásnak, s épp ezért az egyházhhoz való tartozásnak is. Részt vesznek Krisztus áldásaiban: van evangéliumuk, vannak szentségeik; az orosz egyháztól pedig a szentség karizmáját sem tagadhatjuk el.” Az orosz egyházzal mondottakat az esztergomi Vigilancia-bizottság „dogmatikailag kifogásolható”-nak minősítette és még elítélőbb véleménnyel illették a kultúra demokratizálását és az egyházi vagyon és a szekularizáció kérdését érintő gondolatokat. „Modernista felfogásra emlé-

kezet a cikkben az a figyelmeztetés, hogy több szeretettel viseltesünk a másvallásúak iránt. Úgy is elég a szeretet ebben, de sajnos viszonzásra a másvallásúak között nemigen talál.” – fogalmaz a bizottság jegyzőkönyve, az a jegyzőkönyv, mely az indexre tételhez szükséges alapot szolgáltatta. Különösebb kommentár a kétféle szellemiség jellemzésére, gondolom, nem szükséges. Prohászka gondolatai itt is előremutatók, ez talán abból is kítűnhet, ha a jelenlegi pápa, II. János Pál gondolataival vetjük egybe őket: „Különösen azokhoz szeretnék fordulni, akik a keresztség szentsége és az azonos – bár nem egyformán értelmezett – hitvallás révén valódi, bár még nem tökéletes közösségben vannak velünk....Közösen tegyünk tanúságot közös meggyőződésünkről: az ember méltóságáról, akit Isten teremtett, Krisztus megváltott, a Szentlélek megszentelt és ebben a világban arra hívta meg, hogy ennek a méltóságnak megfelelő életet éljen.” (5)

A fenti, vázlatos és kiragadott példák Prohászka gondolataiból talán valamiképp érzékeltetni tudják, hogy igen érdekes és tényleg máig bíró aktualitással rendelkező problémakör az, ami a kötet írásait tanulmányozva kibontakozik előttünk. Talán ez a máig ívelő aktualitás adja a legizgalmasabb intellektuális élményét a könyv olvasásának és indokolja az újra kiadást is, túl azon a praktikus indokon, hogy a három műből legalább kettő gyakorlatilag hozzáférhetetlen. A mai olvasó maga ítélheti meg, szinte egy évszázad távlatából, hogy milyen mértékben jelentenek tiltani való tévedést, illetve a történelem által igazolt reformtörekvéseket Prohászka gondolatai. Talán ez a „szellemi kaland”, ennek az utólagos oknyomozásnak a lehetősége a világegyház és egy magyar szerző esetében lehet az, ami az oktatás különböző szintjein dolgozók számára is figyelemreméltóvá teheti e könyvet, a „tiltott könyvek” egyetlen magyar vonatkozású írás-együttesének mostani kiadását.

Jegyzet

(1) PROHÁSZKA Ottokár: *A napbaöltözött ember* című könyvében. Gondolat, Bp, 1994. 121. old.

(2) PROHÁSZKA Ottokár: *Az elme útjai*. Ö. M. 14. k. Bp, SZIT, 1928. 246. old.

(3) In: *Az egyház társadalmi tanítása*. SZIT, Bp, 1994. 221. old.

(4) GERGELY Jenő: i. m. 122. old.

(5) Sollicitudo rei Socialis. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. 524. old.

PROHÁSZKA Ottokár: *Élő kereszténység*. Kairosz Kiadó, Bp, 1999.

S. Szabó Péter

Egy régi magyaros konferenciakötet

A 'Janus pannonius és a humanista hagyomány' című kötet szerves folytatása a 'Neolatin irodalom Európában és Magyarországon' című 1996-os konferencia-kiadványnak, mint ahogyan tárgya (az 1997-es pécsi Janus Pannonius-konferencia) is szerves folyománya volt az 1996-os pécsi Janus-kollokviumnak.

A folytonosságot már a kötetek arculata is hangsúlyozza, kezdve az azonos borítási technikával – melynek minősége persze nyilván nagyban függ a pécsi egyetemi könyvkiadás technikai lehetőségeitől is – egészen a humanista epigrammák és a hozzájuk tartozó metszetek alkalmazásáig (ezúttal Beatus Rhenanus Janus-kiadásának grafikáiról és Achille Bocchi verséről van szó).

Ha kötetek ilyen szorosan egymáshoz kapcsolódnak, akkor az sem meglepő, hogy a róluk szóló recenziók is rokonai egymásnak. Ezúttal azonban nem ismétlem meg a régi